

مکاتیب سنایی

حکیم سنایی غزنوی شاعر برجسته و بلندآوازه قرن پنجم و ششم هجری قمری که تولد و مرگ او به درستی معلوم نیست، معهدا زاد روز او را بین سالهای ۴۶۳ تا ۴۷۳ و سالمرگ وی را بین سالهای ۵۲۵ تا ۵۴۵ دانسته‌اند. این حکیم شاعر را استاد مسلم شعر فارسی می‌دانند. دارای مذهب شیعه و عارف مشهوری بود. ولادتش در غزنین اتفاق افتاد. سالهای جوانی از عمرش را به مداحی چند تن از سلاطین غزنوی گذراند، آنگاه به سفر خراسان رفت و چند سالی در شهرهای هرات، بلخ، سرخس و نیشابور گذران زندگی کرد و از آنجا به کعبه رفت. پس از برگشت مجدداً در آن نواحی اقامت گزید. وی در آن دیار ملاقاتهایی با بزرگان و مشایخ صوفیه داشت که در روش زندگانی و سرودن اشعارش تأثیرگذار بود و تحولی فکری در وی ایجاد نمود.

بعضی محققان او را پیرو شیخ ابویوسف یعقوب همدانی از مشایخ بزرگ تصوف که مقیم خراسان بود می‌دانند. این شاعر حکیم به تدریج انزواطلبی و زهد را پیشه کرد و سعی نمود به حقایق عرفان نزدیک شود. تحولی درونی که در این زمان در او حاصل شد، وی را به سرودن قصایدی که در عرفان و زهد بود، سوق داد و آثار معتبری خلق نمود که به آنها اشاره خواهیم کرد. در منظومه‌هایی که در این دوران سرود به طور کلی به بحث عرفان و حکمت پرداخت. محققان در احوال و آثار سنایی معتقدند که وی مآلاً در سخنسرایی شعر فارسی تنوع و تحولی ایجاد کرده است. در دوران تحول فکری او، مضمون اشعارش حاکی از اندیشه‌های دینی، وعظ و حکمت بود که آنها را به صورت شیوا و دلپذیر بیان کرد. در اشعارش از ترکیبات عربی، آیات، تمثیلات و استدلال عقلی به خوبی سود برده و نتیجه‌گیری مطلوبی به دست داده است. به یقین از نخستین شاعرانی است که افکار تصوف و عرفان را با ذوق شعرگویی ممزوج کرده و به نظم درآورده است. حکیم سنایی با رویه‌ای که در سرودن پیش

گرفت، دشواری فهم را در اشعارش برای خواننده پیش آورد، به همین دلیل مبدأ تحول شگرفی در شعر فارسی شد، و شعرای پس از او نیز در سرودن از امور سهل و ساده صرف نظر کردند. اشاره کرده‌اند که پدرش آدم سنایی نیز از بزرگان و علما بود، در گویندگی شعر نیز دست داشته است. حکیم سنایی پس از مسافرتی طولانی به همراه خانواده‌اش به غزنین بازگشت و در همان شهر درگذشت. از آثار حکیم سنایی آنچه می‌شناسیم اعم از نظم و نثر به شرح زیر است:

(۱) **دیوان اشعار**، شامل (قصاید، غزل، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعه و رباعی) حدود ۱۳۰۰۰ بیت. **دیوان شعر سنایی** در سال ۱۳۲۰ به کوشش و تصحیح مرحوم محمدتقی مدرس رضوی چاپ شده، در سال ۱۳۳۶ هم نسخه‌ای از دیوان اشعارش به کوشش دکتر مظاهر مصفا منتشر شده است.

(۲) **حدیقه الحقیقه و شریعة الطریقه**، این مثنوی معروف او که آن را تا ۱۲۰۰۰ بیت هم می‌دانند با نامهای «الهی نامه» و «فخری نامه» هم شناخته شده است. این اثر سنایی هم در سال ۱۳۲۹ به کوشش مدرس رضوی به چاپ رسیده است.

(۳) **سیرالعباد**، این مثنوی هم بر وزن **حدیقه** سروده شده که سنایی آن را در سرخس به پایان رساند. ابیاتش حدود ۵۰۰ بیت است، اما مرحوم سعید نفیسی آن را بالغ بر ۷۷۵ بیت می‌داند که در سال ۱۳۱۶ چاپ شده است.

(۴) **طریقه التحقيق**، این مثنوی نیز بر وزن حدیقه است. مثنوی مذکور در سال ۱۳۱۸ در شیراز چاپ شده است. پروفیسور بوواتاس سوئدی هم آن را به چاپ رسانده است.

(۵) **کارنامه بلخ**، این مثنوی هم بر وزن حدیقه سروده شده. حدود ۵۰۰ بیت است و در بلخ سروده شده است. مرحوم مدرس آن را در سال ۱۳۳۴ به چاپ رسانده است.

- ابوالمجد محدود بن آدم سنایی غزنوی
- به کوشش نذیر احمد
- انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی، ۱۳۸۰

نوشته اند بجویید.

۳ - بعضی رساله‌های کوچک متفرقه. تعدادی از این رسالات پراکنده در خلاصه‌الاشعار تقی‌الدین کاشی به چاپ رسیده است.

۴ - نامه‌ها یا مکاتیب سنایی (موضوع کتاب حاضر). تعداد ۱۷ نامه از سنایی در دست است که این شاعر به دوستان، وزرا و بزرگان غزنین نوشته مانند: قوام‌الدین وزیر، حکیم عمرخیام، بهرامشاه غزنوی، خواجه احمدمسعود و دیگران. به طوری که در مقدمه مکاتیب سنایی اشاره شده است، پنج نسخه از این اثر در دست بود که مورد استفاده و مقابلهٔ پروفیسور نذیر احمد قرار گرفته است. وی که بیش از چهل سال است در دانشگاه‌های لکنهو، و علیگرهٔ هندوستان زبان و ادبیات فارسی تدریس می‌کند، از شرق‌شناسان و اساتید نام‌آور و پرکار است. این اثر را اولین بار در سال ۱۹۶۲ در دانشگاه اسلامی علیگره چاپ نمود، بعداً در سال ۱۹۷۷ در کابل تجدیدچاپ کرد. اکنون چاپ جدید و منقحی از این مکاتیب ارائه شده است. آقای دکتر نذیر احمد بیش از ۱۷۰ صفحه از کتاب را به تعلیقات و حواشی برای این ۱۷ نامه اختصاص داده که با توانایی خود شرح مبسوطی برای هر نامه که لازم بود ارائه داده است. ضمناً متذکر شده که در طول چندین سالی که از چاپ قبلی این اثر گذشته، اگر با نکتهٔ تازه‌ای برخورد کرده، در این چاپ جدید ملحوظ داشته است.

درخصوص سالهای تولد و مرگ سنایی به تازه‌هایی رسیده که همه را در این مجموعه پاسخ داده است. فهرست راهنمای خوب و تعدادی عکس از نسخه‌ها که بدانها رجوع داشته، و همچنین صورت منابعی که مورد استفادهٔ مؤلف قرار گرفته در این اثر نفیس و ارزشمند گرد آمده است. این مجموعه مفید و معتبر از حکیم سنایی را بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی به نحو نیکویی چاپ و عرضه کرده است.

- ۶) عشق‌نامه، این منظومه هم حدود ۹۰۰ بیت است و بر وزن حدیقه سروده شده است.
 - ۷) عقل‌نامه، این یکی هم بر وزن حدیقه است. در تعداد بیت‌های آن اختلاف است.
 - ۸) تحریمهٔ القلم، این مثنوی در حدود ۱۲۰ بیت دارد. نسخهٔ عکسی آن در کتابخانهٔ ملی ملک ضبط است که در سال ۶۸۳ قمری کتابت شده است.
 - ۹) تجربه‌العلم، منظومه‌ای است شامل ۸۳۲ بیت. این مثنوی سنایی در سال ۱۳۳۶ در تاشکند چاپ سنگی شده است.
 - ۱۰) غریب‌نامه، (مرحوم مدرس رضوی معتقد بود قریب‌نامه درست است). ظاهراً نسخه‌ای از آن در مدرسهٔ عالی سپهسالار (شهید مطهری فعلی) ضبط است.
- تعدادی اثر منشور هم از حکیم سنایی برجای مانده مانند:
- ۱- رسالهٔ اعتراض، گویا این رساله را سنایی در اعتراض به خیام نوشته و نسخه‌ای از آن در استانبول مضبوط است.
 - ۲- رسالهٔ مقدمهٔ نثری، توضیحات بیشتر را دربارهٔ این رساله در مقدمه‌هایی که مدرس رضوی و دکتر مصفا در مقدمهٔ دیوان سنایی